

SZEMLE

BAKA ISTVÁN: SZEKSZÁRDI MISE

Baka István két nagyszerű verseskötet után adta közre más műnemekben tett kirándulásai termékeit, három elbeszélés-terjedelmű prózai írást és egy színpadra szánt művet. Műfajukat szándékosan határozta meg ilyen körülíró módon: hiszen mindegyik más, és a **Szekszárdi mise** kivételével önmagában is nehezen besorolható. Mindjárt hozzáteszem, hogy a kötet négy írása színvonalát, sikerült vagy elhibázott mivoltát illetően is meglehetősen különbözik egymástól. A **Vasárnap délután** című, fantasztikus-allegorikus elbeszélés csak egyes részleteiben közelíti meg a címadó mű magas színvonalát, a másik két írás pedig — a **Transzcendens etűd** és **A völgy felett lebegő lány** — egészében alatta marad annak.

A **Transzcendens etűd** hősei — doktor Bártfaytól a Léggömbáruson át az Idegenig — más-más státuszú figurák. Az első lekezelő szatírával ábrázolt társadalmi pozíció birtokosa, a második mintha szorongásos víziókból lépett volna elő, a harmadik a szenvedő jószág krisztusi allegóriája. Mivel az elvonatkoztatás különböző síkjain mozognak, kölcsönhatásaik eleve problematikusak: a pitiáner Bártfay a krisztusi Idegen ellenfeleként, de még a Léggömbárus főnökeként is indokolatlanul felértékelődik; a Léggömbárus gyerekekkel szemben tanúsított kicsinyes rosszindulata, és az Idegen írást érzett transzcendens gyűlölete üti egymást; az anekdota, amelyben Bártfay elkártyázza a Kálváriadombot, feleslegesen bontja meg a szerkezetet. Voltaképpen nem epikai alakokkal, hanem a műben rejtetten mindvégig döntő formaalkotó erőként jelen lévő szerzői szubjektum bizonyos magatartásformákról kialakított — érzelmes vagy szarkasztikus — véleményeivel van dolgunk. Ez a szubjektum teremti meg — látszólag — az eklektikusan összefűzött történésszintek egységét.

A **völgy felett lebegő lány** — a téma korábbi színpadi változata — ugyancsak ilyesféle kivetített költői látomás. A szubjektum formaalkotó szerepe itt a drámai alakok belső mozgásának, öntörvényűségének követelményével ütközik.

A **Vasárnap délután** allegorikus részletei ugyanabból az okból halványabbak, életpetlenebbek, mint a **Transzcendens etűd**. Mivel azonban ennek az írásnak a magját mégiscsak a szerzői szubjektumtól függetlenül tételezett valóságdarab — a kamaszfiú szabad délutánjának leírása — alkotja, helyenként — például a fiú és a

koldus kocsmái találkozásának ábrázolásában — az allegória földreszáll, és a történés igazabb valójának kiteljesítését szolgálja.

A század egyik alapélménye, hogy az élet hétköznapi és kalandos tényei elveszítették kapcsolatukat az összhangzó egészsel — a világtörténeti tendenciával, a nemzetben megtestesülő totalitással, az örök emberi léthelyzettel. Ezáltal az érzéki, formálható, anyagszerű, tehát az ábrázolás céljaira felhasználható dolgok csak látszatra összefüggőek és jelentésteljesek, a lényegyet megragadni igyekvő szemlélet számára valójában esetlegesek, kaotikusak és megbízhatatlanok. A század prózájának egyik erőteljes vonulata úgy próbálja megoldani ezt a dilemmát, hogy az önmagukban jelentéstelen dolgok között azokból a jelentésekből létesít kapcsolatot, amelyeket egy szubjektum számára mutatnak. Ez csak abban az esetben lehetséges azonban, ha az elbeszélő szubjektum maga is az ábrázolás tárgyává válik — hiszen máskülönben a dolgoknak az ő számára adott jelentését lehetetlen volna megkülönböztetni maguktól a dolgoktól. Vagyis ez a szubjektivitás nem nélkülözheti az íróniát. A véleménynek véleményként le kell lepleződnie, s az olvasó nem köteles kinyilatkoztatásként elfogadni.

Ez a szubjektivitás tehát csak abban az esetben termékeny, ha végül is aláveti magát a leírásnak, ha eltárgyasítja magát. Baka István fentebb említett írásaiban azonban az elbeszélő indulatos vagy érzelmes ítélete csírájában elfojtja a leírást; a közlés alanyisága lehetetlenné teszi, hogy a történet élhessen, lélegezhessen, kibontakozhassék. A tárgyiasságokat kiszorítják a műből a róluk alkotott vélemények, így válnak szatirikus, vagy éppen idilli — ám mindenképpen allegorikus — alakzatokká.

Bevezetőben említettem, hogy e látomásos novellák sikerületlenségének okát Baka István erős költői tehetségének sajátos irányában vélem felfedezni. Valóban, a tárgyiasságnak a lírában is fellelhető formái — a színhelyek, díszletezések, a megszólalás helyzetei — szembetűnően a háttérbe szorultak már a **Tűzbe vetett evangélium** verseiben. Különösen a jelen prózakötet megvilágításában szembeötlő, hogy az első versek gazdag metafora-áradása a második kötetben sajátos, új minőséget alkot. A metaforák a vers teste felett összefonódnak, második, fantasztikus valósággá alakulnak át, miközben a vershelyzet elveszti érzéki konkrétségét, kiváltó mozzanattá sorvad. Ez a szerkezet különösen a rövidebb, dalszerű formák esetében feltűnő. A líra természetesen könnyen viseli, ha a személyiség önmeghatározása — ami lényege — kifelé puszta tagadásként valósul meg. Vagyok, aki vagyok — akkor is, ha magam körül jószerivel mindent hamisnak, értéktelennek tartok — sőt, időként és koronként csakis ezáltal vagyok igazán. A világ azonban megdönthetetlen tárgyiasságként áll velem szemben abban a pillanatban, amint nem pusztá szubjektumként viszonyulok hozzá, hanem pél-

dául élék benne. Nem valami eredeti fölfedezés ez, mégis könnyen megfeledekezünk róla, amint tollat vesszünk a kezünkbe. Holott egy epikai mű hőséneke ugyancsak **élnie** kell az adott, ábrázolt világban.

A Tüzbe vetett evangélium más — főleg hosszabb — verseinek jellemző újdonsága a historizálás jelentésváltozása. A dalszerű formák szubjektívizálódását a hosszabb kompozíciókban egyre epikusabb, egyre alanytalanabb historizálás ellentételezi. Megvalósul az egyik korábbi Bakavers jóslata: „**Legenda, hát lehullasz, / sor-sunkká nyútt ruha!**”. Az első kötet Dózsa, Vörösmarty- és Petőfi-verseivel ellentétben a **Trauermarsch** és a **Háborús téli éjszaka** ugyanis — nem szerepvers. Mivel a választott korszak (századvég/századelő) itt nem az értékbizonyosság, hanem az értékpusztulás kora, a szubjektum és a világ közt feszülő értékkonfliktus — vagyis ugyanaz az indulat, ami a dalszerű formákban munkál — ezúttal **kifelé** mozdítja az alanyt a leírás középpontjából. Így konfliktusuk a leírás, az ábrázolás javára dől el.

Messe Szexárdique! Már ez a cím is milyen találóan sűríti magába európaiság és provincializmus távoli pólusait, amelyek között oly reménytelenül lebegett a magyar századvég! Az európai nagyság, Liszt Ferenc **Szekszárdi miséjét** akarja előadni Séner János, a szekszárdi dalárda vezetője. Első kísérlete a vidéki dalnokok képzetlenségén megbukik. Húsz év múltán hírt vesz, hogy egy zeneműkereskedő özvegye eladásra kínálja a mű partitúráját. A millenáris lábban égő székesfővárosba utazik. A partitúrát sikerül megszereznie, de a bemutatónak élete az ára. Baka István messterien ötvözi a valóságot a fantasztikummal és a múlt lázálomban felbukkanó képeivel. Séner vállalkozásának reménytelensége, ambícióinak eleve kudarcra ítélt mivolta fejeződik ki abban, hogy a vele történtek valóságossága — attól a perctől fogva, hogy a millenáris kiállítást romba döntő fantasztikus égháborúban fejlődés éri — kérdéssé válik. A realitás és az álom között lebegő történetek jelképi értelmét egész sor egyéb ironikus kettősség erősíti meg. A dolyfős millenáris kiállítás szemlélésébe merült Séner annak az aszonymnak a házat keresi, akit 1848-ban, a főváros kiürítésének kavarodásában hagyott magára, s aki őt, a csatában megsebesült sváb népfölkelőt, hónapokig ápolta ott. „Ő perze most is hangversenyezik valahol!” — gondol irigységgel elegy csodálata tárgyára, Lisztre, miközben a Szekszárd felé tartó szekér rzásától felszakadnak a sebei. Sénert nagygyá teszi, hogy lehúzó körülményei, s az ezekből fakadó állandó sértettsége dacára tisztában van az értékekkel. Magyarabb a magyarnótázó vidéki dalnokoknál, és legalább annyira európai — lélekben —, mint világhíres példaképe. Kicsinyes sorsba szorult nagy lélek, az osztályrészéül jutó történelmi kor emlékezetes, jelképes alakja Baka István e novellahőse. A novella fantasztikus befejezése, a siron túli bemutató, mint jogos írói igazságtétel, pon-

tos és esztétikailag is indokolt, mivel Séner nagyon is konkrétumokba fűlt életének belső értékességét hangsúlyozza.

Ahhoz azonban, hogy az írói mindenhatóság e megnyilvánulása hiteles lehessen, a szerzői szubjektumnak előbb meg kellett tartóztatnia magát, a történet mögé kellett rejtőznie. Ez pedig valóban nem könnyű feladat. Hiszen, ki ne szeretne mindenhatóvá válni, legalább annyira, amennyire költő és olvasója a líra tűhegyén állva annak érezheti magát! Ehhez képest az epika valóban valami szükséges rossznak tűnik: eszköztára afféle kínzókamra, amelyet az író a maga és a nyájás olvasó számára rendez be, hogy a narráció csigaáttételei, az ironia hüvelykszorítója és egyéb kellemetlen eszközök segítségével átformálhassa benne a mindenható szubjektumot az előttünk volt szubjektivitások kristálykeményre száradt guanólabirintusának — a történelemnek — lakójává és tovább-alakítójává. (**Szépirodalmi Könyvtár, 1984**)

CSORDÁS GÁBOR

KECEL TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZA

Különféle évfordulók és kisebb-nagyobb korszakváltások kapcsán szoktak az összefoglaló jellegű monográfiák megsokasodni. Ez az új hullám napjainkban a Tiszántúl felől indult, hamarosan elérte a Tiszát, most pedig Kecel reprezentatív monográfiájával a Duna vonalát, remélhetőleg sor kerül a Dunántúlra és a Kisalföldre is. Az alföldi monográfiák nemes versenyben vannak egymással, legtöbbször jobb is, mint közvetlen elődje volt, és most ez a legújabb keceli összefoglalás került kétségkívül élre. Ez több szempontból is méltánylandó: maga Kecel „mindössze” 250 éves település, kevés írásos forrással, még gyéresebb előmunkálatokkal rendelkezik; nagyközség ugyan, de társadalmának és életformáinak tagoltsága mégsem éri el a mezővárosokét, ráadásul egyik szomszédos népcsoport területéhez sem sorolható.

Bárth János utószavából kiderül, hogy Kecel monografikus feldolgozására elsősorban a helyi vezetők gondoltak, segítségük és anyagi támogatásuk nélkül ez a nagy vállalkozás soha nem kerülhetett volna tető alá. Minden illetékes szakma is bekapcsolódott, a derékhatad értelemszerűen a néprajzi kutatók alkották. A szerkesztőnek már az elején nem kis erőfeszítésébe került, mire Kecelt munkatársaival elfogadtatta; némi mellékzöngék még maradtak a „bormelléki zsványászgombokból”, és a kényeskedő ízlésűek semmi jellegzeteset nem találtak ebben az elmagyarosodottnak vélt népességben. Pedig minden szempontból kitűnő modell: a jövevények a község régi nyomvonalára települtek, kultúrtájja változtatották a török alatt pusztásodott természetes tájat; szer-